

Jukka Pesu

Suojelupoliisin poliittinen kontrolli ja julkisuus 1969–1982

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Artikkeli käsittelee suojelupoliisin poliittista kontrollia ja julkisuutta vuosina 1969–1982. Aikajakson alkupäätä on kuvailtu suojelupoliisin historiassa suojelupoliisin kriisiksi ja loppupäässä tapahtui suojelupoliisin toiminnassa tärkeä ennaltaehkäisevän turvallisuustyön omaksuminen. Yhtenä johtopäätöksenä on, että hyvin epäilyttävänä nähty suojelupoliisi joutui miettimään uudelleen suhtautumistaan julkisuuteen ja valtionhallintoon 1970- ja 80-luvuilla. Tänä aikana tapahtuneet muutokset olivat avainasemassa suojelupoliisin kehittämisesä ja tulevassa kehityksessä. Yhteiskuntasuhteita ei kuitenkaan hoidettu yleistä informaatiota ja tiedotusta lisäämällä, vaan päinvastoin tiedon ja tiedottamisen entistä tarkemmalla rajaamisella ja suuntaamisella sen kannalta ensiarvoisille valtionhallinnon toimijoille sekä ennen kaikkea henkilökohtaisten suhteverkostojen avulla. Artikkelissa todetaan, että suojelupoliisin suhde erityisesti SDP:hen ja toisaalta myös presidenttiin olivat avainasemassa suojelupoliisia kohtaan tunnetun luottamuksen kasvussa, joka näkyi 1980-luvun mittaan tapahtuneissa uudistuksissa. Aihetta käsitellään suojelupoliisin, eduskunnan, SDP:n ja lehdistön kautta.

The article deals with the political control and publicity of the Finnish Security Police (Suojelupoliisi, Supo) between 1969 and 1982. The early part of the period is described in Supo's history as a crisis, while the latter part of the period saw the introduction of preventive security work, which was important in Supo's activities. One conclusion is that the dubious view of the Supo forced it to rethink its approach to the public and the government in the 1970s and 1980s. The changes that took place during this period were key to its future development. However, public relations was not managed by increasing general information and communication but, on the contrary, by more precisely limiting and targeting information and communication to key actors in the state administration and, above all, through personal networks of contacts. The article concludes that the relationship between the Supo, the Social Democratic Party (SDP) and the President played a key role in the growth of confidence in the Supo, which was reflected in the reforms of the 1980s. The issue is discussed from the perspective of the Supo, Parliament, the SDP and the press.

Suojelupoliisi, SDP, poliittinen kontrolli, julkisuus

VTT Jukka Pesu, Turun yliopisto, jipesu@utu.fi

Johdanto

Artikkeli käsittelee suojelupoliisin poliittista kontrollia ja julkisuutta vuosina 1969–1982, sekä erityisesti sen herkkää suhdetta Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen (SDP). Ajallinen rajausta alkaa suojelupoliisin 1970-luvun vaihteen kriisistä ja jatkuu 1980-luvun ennaltaehkäisevän turvallisuustyön omaksumiseen. Aineistona toimivat eduskunnan keskustelut ja aloitteet liittyen suojelupoliisiin; SDP:n sisäiset keskustelut, taustapaperit ja ohjelmat; suojelupoliisin kehittämiseen tähtäävät komiteamietinnöt ja niiden valmisteluun liittyvät taustapaperit; suojelupoliisin päällikkökokousten pöytäkirjat ja muu soveltuva arkistoaineisto; suojelupoliisin vuosikertomukset ja Poliisitoiminta-julkaisu; sekä lehdistökeskustelu, jota on kerätty erityisesti Kansalliskirjaston digitaalikokoelmasta ja Helsingin Sanomien aikakoneesta. Dokumenttiaineisto on puolestaan kerätty Työväen Arkistosta, Kansallisarkistosta, Urho Kekkosen arkistosta ja suojelupoliisin arkistosta, jonne tekijällä on ollut tutkimuslupa. Artikkelin tutkimuskysymyksiä ovat: miksi suojelupoliisin lakkauttaminen nousi eduskunnan asialistalle 1970-luvun alussa, miten suojelupoliisi näihin aloitteisiin reagoi ja mitä niistä seurasi?

Suomalaisessa tutkimuksessa ei ole vielä käsitelty paljoakaan suojelupoliisin suhdetta julkisuuteen ja mediaan. Yksittäisiä avauksia löytyy, mutta laajempi tutkimus odottaa tekijäänsä.¹ Kylmän sodan aikaista poliittista kontrollia on puolestaan tutkittu ennen kaikkea Kirsi Piispasen ja Matti Wibergin artikkelissa "Pienen Suomen pieni suojelupoliisi" (1997), missä käsitellään vuosien 1945–1996 aikana tapahtunutta lainsäädäntöä, oikeusnormiohjausta ja parlamentaarista valvontaa. Tälle artikkelille kaikkein merkittävimpana aikaisempana tutkimuksena on kuitenkin Kimmo Rentolan kirjoittamat tutkimukset kahdessa suojelupoliisin historiateoksessa *Isänmaan puolesta* (1999) ja *Ratakatu 12* (2009) sekä 1970-luvun vaihteeseen keskittyvä kirja *Vallankumouksen aave* (2005). Rentola on näissä käsitellyt jo varsin laajasti suojelupoliisin kriisiä, joka syntyi yhteentörmäyksessä radikaalinuorison kanssa, ja sen kehitystä yli tästä kriisivaiheesta. Myös Mari Luukkosen käsittelee tämän samaisen *Ennen ja nyt* -lehden numerossa, sekä aiemmin väitöskirjassaan *Rautaesiripun varjossa* (2022) suojelupoliisin kehittämistä Seppo Tiitisen kaudella vuodesta 1978 eteenpäin. Luukkosen artikkeli jatkaakin hyvin pitkälti siitä mihin tämä artikkeli päättyy, vaikka aikajänne on osin päällekkäinen. Käsillä olevan artikkelin tarkoituksena on täydentää Rentolan tutkimuksia erityisesti suojelupoliisin lakkauttamiseen tähtäävien SDP:n eduskuntaryhmän aloitteiden synnystä ja tarkoituksesta sekä niiden vaikutuksesta suojelupoliisin julkikuvaan, sen hallintaan ja yleiseen kehitykseen. Perustavanlaatuisena väitteenä esitän, että näillä pitkälti pakotetuilla uudistuksilla oli suuri vaikutus suojelupoliisin myöhempään kehitykseen niin sisäisen turvallisuuden asiantuntijaorganisaationa kuin myös julkikuvan hallinnan suhteen.

Suojelupoliisin suhde julkisuuteen, eduskuntaan ja erityisesti nuorisoon, opiskelijaradikalismiin ja nousevaan uusvasemmistolaiseen liikkeeseen kohtasi aallonpohjan 1970-luvun alkuvuosina. Pöydällä oli suojelupoliisin lakkauttaminen, jota eduskunnassa ajettiin kommunistien lisäksi näinä vuosina myös SDP:n edustajien taholta. Rentola on todennut, että suojelupoliisi oli hyvä vihollinen, sillä siitä ei juuri tiedetty. Vaikka suojelupoliisi ei tiedottanut toimistaan, se tiedettiin sopivaksi viholliseksi jo populaarikulttuurin pohjalta. Vuoden 1968 ylitrajainen nuorisoliike otti ympäri läntistä maailmaa poliisin viholliseksi, mutta Suomessa järjestyspoliisi oli kuitenkin toimissaan varsin maltillinen eikä näin ollen istunut kovin hyvin pahan ja mielivaltaisen poliisin rooliin. Sen sijaan salaperäinen suojelupoliisi sopi

tähän paremmin.² Historiallinen painolasti ei ainakaan helpottanut sen asemaa, sillä Supon edeltäjien (Etsivä keskuspoliisi ja Valtiollinen poliisi) tiedettiin sortuneen hyvin omavaltaiseen toimintaan ja yksipuoliseen valvontaan.

Suojelupoliisista ei juurikaan puhuttu tai keskusteltu eduskunnassa sen perustamisen jälkeen, mutta 1970-luvun alussa suojelupoliisin ja radikaalinuorisoin välinen jännite aiheutti lisääntyvää keskustelua laitoksen käytännöistä, tarkoituksesta ja jatkosta. Rentola on luonnehtinut vuosia 1969–1973 suojelupoliisin identiteettikriisin ajaksi kotimaisen valvonnan osalta. Suojelupoliisilla oli vaikeuksia vastata vasemmistolaistumisen, opiskelijaliikkeen ja uusien lakkoalojen haasteeseen samaan aikaan kun suojelupoliisin päätehtävä siirtyi kotimaisten toimijoiden valvonnasta vastavakoilun suuntaan.³ Vuosien 1970–1982 välillä kansanedustajat tekivät suojelupoliisin toiminnasta yhteensä kolme kysymystä ja viisi aloitetta eduskunnassa. Näistä kymmenen kysymystä ja kolme aloitetta tulivat vuosien 1970–1975 välillä. Määrä ei ole valtava, mutta ilmapiiristä kertoo, ettei vuosien 1949–1969 välillä tehty ainuttakaan kysymystä, ja vain yksi raha-asioita koskeva aloite (vuonna 1953).⁴

Erityisen merkittävän vuosien 1970 ja 1972 suojelupoliisin lopettamiseen tähdänneistä lakialoitteista teki se, että SDP yhdisti voimansa Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) kanssa. Vielä edellisissä vaaleissa vasemmistolla oli ollut enemmistö eduskunnassa, joka kuitenkin taittui vuoden 1970 vaaleissa. SDP oli silti selvästi Suomen suurin puolue 52 eduskuntapaikallaan. Suojelupoliisin ja SKDL:n vastakkainasettelu ei ollut yllättävä, sillä perinteisesti kommunistien ja Supon välinen suhde perustui ennen kaikkea epäluuloon, uhkakuviiin ja toinen toistensa valvontaan. Sen sijaan sosiaalidemokraattien tuen menetys vavisutti myös suojelupoliisia. Suojelupoliisi näytti jäävän ajastaan jälkeen ja tämä edellytti toimenpiteitä. Oman mausteensa keitokseen antoivat vielä SDP:n tiivistyneet neuvostosuhteet ja niin sanotun kotiryssäjärjestelmän vakiintuminen puolueen piirissä, sekä tähän liittyvä SDP:n poliittinen linjamuutos kommunismin vastustajasta kansanrintaman tukijaksi ja luotetuksi yhteistyötahoksi myös idänsuhteiden hoidossa. Toisaalta myös SDP:n 1950-luvulta alkanut puoluehajaannus, jota 1970-luvulle tultaessa kurottiin kohti uutta yhdentymistä, vaikutti suoraan siihen, miten omaan radikaaliin nuorisoon suhtauduttiin puolueen piirissä.⁵

SDP:n aloitteet suojelupoliisin lakkauttamiseksi

Lähtökohtana Suojelupoliisin ja SDP:n vastakkainasettelulle oli ajankohdan murrosvaihe ja nuorten esiinmarssi, joka näkyi heti vuoden 1970 eduskuntavaalien jälkeen myös puolueen politiikassa. Vaalit käytiin monessakin mielessä poikkeuksellisissa tunnelmissa. Suuret ikäluokat pääsivät ensi kertaa äänestämään valtiollisissa vaaleissa, ja tämä näkyi myös uusien nuorten edustajien läpimenona eduskuntaan. SDP:n nuorista alle kolmikymppisistä sisään pääsivät Erkki Tuomioja, Matti Ahde, Ulf Sundqvist ja varasijalta vuonna 1971 Ilkka Taipale. Hieman yli kolmekymppisiä oli useampiakin ja myös 39-vuotias Kalevi Sorsa aloitti työnsä eduskunnassa.⁶ Toisaalta suuri rakennemuutos ja kaupungistuminen vaikuttivat siihen, että Suomen Maaseudun Puolue (SMP) murtautui pienestä yhden edustajan puolueesta keskisuureksi 18 kansanedustajan ryhmäksi vieden erityisesti Keskustapuolueen, Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen Liiton (TPSL) ja SKDL:n ääniä. Myös Kansallinen kokoomus teki erittäin hyvän tuloksen ja eduskuntaan tuli porvarillinen enemmistö. Vaalitulokset hankalia hallitusneuvotteluja ja lyhyitä hallituksia.⁷

Uusi eduskunta aloitti istuntokautensa maaliskuun 23. päivänä ja lähes välittömästi sen jälkeen 16. huhtikuuta 30 kansanedustajaa allekirjoitti lakialoitteen: "Ehdotukset laeiksi poliisilain ja rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen muuttamisesta."⁸ Lakialoitteen tavoitteena oli suojelupoliisin

lakkauttaminen ja sen tehtävien siirtäminen muille poliisiviranomaisille ja/tai rajavartiolaitokselle sekä tulliviranomaisille, jotta poliisin organisaatio saataisiin kokonaisuudessaan "demokraattisen kontrollin piiriin". Allekirjoittaneiden kansanedustajien määrää voi pitää huomattavana. Sen ensimmäisenä allekirjoittajana oli Erkki Tuomioja ja kolmantena Matti Ahde. Ahteen omin sanoin allekirjoittaneista "kuusitoista oli sosiaalidemokraatteja, myös sen oikeaa laitaa ja loput erisorttisia kansandemokraatteja." Ahteen mukaan aloitteen muotoili SDP:n eduskuntaryhmän sihteeri Ilmo J. Kolamo.⁹ Aloitetta ei käsitelty sen enempää eduskunnassa ja se tehtiin hallitusneuvottelujen alkaessa, mikä toi siihen oman lisänsä ja lisäsi aloitteen vakavuutta. Suojelupoliisissa asia luonnollisesti huomattiin eikä se suinkaan jäänyt ainoaksi SDP:n suojelupoliisia vastustavaksi esitykseksi vuoden 1970 aikana.

Kotkassa suojelupoliisi joutui nuorten kanssa vastakkain, kun suojelupoliisi teki Kotkan opiskelevan nuorison yhteiskunnallisen seuran (Konys ry) ikkunaan asetetusta "Vietnamin kansa voittaa" -julisteesta ilmoituksen rikospoliisille. Poliisi otti julisteen haltuunsa ja käynnisti tutkinnan, sillä vieraan valtion tahallinen halventaminen oli rikoslaissa. Konys nosti asian julkisuuteen ja kertoi vasemmistopuolueiden eduskuntaryhmille suojelupoliisin rikospoliisin avustuksella aloittaneen seuran jäsenten kortistoinnin.¹⁰ Toukokuussa ryhmäsihteeri Kolamo antoi eduskuntaryhmälle selvityksen tapahtuneesta ja ryhmä päätti puolueoimikunnan ehdotuksesta tehdä asiasta suullisen kysymyksen "jättäen samalla muut mahdolliset ja tarvittavat toimenpiteet toimikunnan harkintaan."¹¹ Kysymyksen varsinaiseksi esittäjäksi tuli Kotkasta kotoisin ollut kansanedustaja Eero Laine. Myös SKP:n varapuheenjohtaja ja SKDL:n kansanedustaja Taisto Sinisalo esitti oman kysymyksensä samasta asiasta.

Asia ei jäänyt vielä tähänkään, vaan (hallitusneuvottelujen kuumimmassa vaiheessa) SDP:n puolueoimikunta valtuutti 9. päivänä kesäkuuta Ahteen ja Kolamon, jotka molemmat kuuluivat toimikuntaan, laatimaan valtioneuvostolle kirjeen suojelupoliisin toiminnasta.¹² Ahteella oli siis rooli myös aloitteiden muotoilussa, mutta Kolamo saattoi eduskuntaryhmän sihteerinä olla muotoilusta päävastuussa kansanedustajan sijaan. Tämä kirje toimitettiin valtioneuvostolle 30. kesäkuuta viikko sen jälkeen, kun muun muassa SDP:n Erkki Tuomioja ja Ilkka Taipale pidätettiin Persian Shaahin vastaisissa mielenosoituksissa.

Yhdistävänä tekijänä SDP:n eduskunta-aloitteessa, kysymyksessä ja kirjeessä valtioneuvostolle oli niiden laatija ja esittelijä Ilmo Kolamo, jolla tuntui olevan harrastuneisuutta asiaan. Kolamo oli tärkeä taustavaikuttaja myös samaan aikaan SDP:n piirissä vaikuttaneessa Pälkäneen Liikkeessä, jossa ennen kaikkea puolueen nuorisosiipi esitti entistä vasemmistolaisempia ja myös hyvin radikaaleja ehdotuksia puolueen suunnaksi. Liike ei ollut kovin pitkäikäinen ja sen toiminta tiivistyy Pälkäneellä 1969 ja Karjaalla 1970 annettuihin julkilausumiin, joista erityisesti viimeinen muodostui hyvin radikaaliksi. Paavo Lipponen kuvaa juuri Kolamoja yhdeksi "pukareista", jotka esittivät julkilausumaan "provosoivia ääri vasemmistolaisia muutoksia" Karjaalla huhtikuussa 1970. Lipponen sanoo itse marssineensa kokouksesta sinä vaiheessa ulos.¹³ Myös Rentola nimeää Kolamon yhdeksi kolmesta "asialle omistautuneesta aktivistista", jotka junailivat julkilausuman.¹⁴ Suojelupoliisi kiinnitti eduskuntaryhmän kirjeen allekirjoittaneista huomion juuri Kolamoon, jolla oli kontakteja KGB:n poliittisen tiedustelun edustajiin, ja joka oli toiminut muun muassa Ilkka Taipaleen aseistakieltäytymistä tukeneessa ryhmässä.¹⁵ Ryhmäsihteerinä Kolamolla oli vaikutusta myös SDP:n eduskuntaryhmään.

Kolamon oma henkilöhistoria on mielenkiintoinen kurkistus suomalaisen yhteiskunnan sodan jälkeiseen aatemaailmaan, yhteiskunnallisiin ristiriitoihin ja niiden ympärillä vaikuttaneeseen tiedustelumaailmaan sekä salaiseen vaikuttamiseen. Syntymänimeltään Ilmo Johannes von Bell oli kansakoulunopettajan poika, joka sai helluntailaisen kasvatuksen ja kuului vielä 1950-luvulla Kansallisen kokoomuksen nuorten liittoon. Ilmo kulki isänsä jalanjälkiä ja osallistui Itä-Suomen seminaariin, jossa koulutettiin tulevia kansakoulunopettajia. Seminaarissa Ilmo joutui ensimmäistä kertaa suojelupoliisin

kanssa tekemisiin vuonna 1955, sillä hän oli ilmiantanut Neuvostoliiton lähetystölle seminaarin opettajan ja entisen Neuvostoliiton kansalaisen hänen harjoittamastaan "Venäjän vastaisesta propagandasta". Lähetystöstä oli vastattu venäjänkielisellä kirjeellä ja pyydetty henkilökohtaista vierailua. Supo kiinnostui asiasta ja Ilmoa kehoitettiin eroamaan seminaarista perättömien tietojen levittämisen takia. Tämän jälkeen Ilmolle kertyi enemmänkin henkilökohtaista kokemusta tiedustelumaaailmasta, sillä hän toimi vuonna 1958 Kansallisen tiedoituspalvelu r.y:n hallituksessa sihteerinä.¹⁶ Kansallinen tiedoituspalvelu oli epävirallinen porvarillinen tiedustelutoimija Suomessa, joka keräsi mustia listoja kommunisteista ja jakeli niitä työnantajille sekä muun muassa Supolle, joka kuitenkin kieltäytyi lähemmästä yhteistyöstä.¹⁷ *Kansan Uutiset* seurasi ja kirjoitti Ilmon tekemisistä vielä 1962 epäillen hänen antaneen virassaan Helsingin työnvälitystoimistossa näille tahoille tietoja kommunisteista.¹⁸ Von Bellin sukunimi paloikin näiden toimien seurauksena sekä laitavasemmistossa että kommunismin vastaisissa piireissä, jossa levisi tieto Ilmon yhteyksistä Tehtaankadulle.¹⁹ Myös Supo antoi hänestä varsin negatiivisen lausunnon hänen hakiessaan poliisin palvelukseen vuonna 1960.²⁰ Ilmo tekikin aatteellisen täyskäännöksen 1960-luvulle tultaessa, alkoi lukea lakia ja vaihtoi sukunimensä Kolamoksi. Hän siirtyi kommunismin valvonnasta yhteisyyöhön kommunistien kanssa ja eteni radikalisoituvan SDP:n opiskelijajärjestön SONK:in kautta eduskuntaryhmän sihteeriksi vuonna 1964. Tässä toimessa hän oli luomassa opiskelijajärjestön suhteita Neuvostoliittoon, kannatti DDR:n tunnustamista, oli huolissaan SDP:n idänsuhteista, joissa ei vallinnut täyttä luottamusta, ja puhui kokoomuksesta jo sujuvasti äärioikeistona.²¹ SDP:ssä Kolamo pääsi myös maksamaan kalavelkoja suojelupoliisille ja luonnosteli sen lakkauttamista.

Tämän tutkimuksen aineistona ollut Kolamon mappi suojelupoliisissa on vapaasti käytettävissä vain vuoteen 1963 saakka, mutta jotain kertoo se, että mappi löytyy nimenomaan nimellä "Kolamo (ent. von Bell)", joten Ilmon nuoruuden törmäilyt eivät olleet riittävä syy Supolle mapin laatimiseen, eikä neuvostokontaktit suinkaan jääneet tähän yksittäiseen tapaukseen. Samaan viittaa mapin järjestysnumero 6135, joka kulki aina uuden mapin luonnissa yhden eteenpäin. Järjestysnumero viittaa siihen, että mappi olisi luotu aikaisintaan 1970-luvun alkupuolella. Rentolan mukaan suojelupoliisissa alkoi aivan 1960-luvun lopulla uusi intensiivinen henkilömapituksen aalto, kun suojelupoliisi päivitti valvontansa uuden nuoriso- ja lakkoliikehännän tasalle.²² Tämä vaikuttaisi olleen myös Kolamon mapin luonnin taustalla. Rentolan mukaan SDP:n kontaktiverkosto KGB:n kanssa laajenikin 1960-luvun lopulla nopeasti ja saavutti "saturaatiotasonsa" 1970-luvun alussa, jota edemmäs se ei enää juuri laajentunut. SDP:n perinteisen oikeistosivun kanssa ei keskustelu tahtonut sujua, mutta KGB haki kontakteja huippupoliitikkojen lisäksi erityisesti nuoriin nouseviin kykyihin, jotka muokkasivat puoleen linjaa vasemmalle. Kolamon kontaktina Rentola mainitsee KGB:n A. G. Hrabskovin.²³ Lienee siis paikallaan pohtia suojelupoliisin lakkauttamiseen tähänneittä aloitteita myös Neuvostoliiton vaikutuspyrkimysten valossa.

Mikä oli aloitteiden taustalla?

Kirjallisuudessa ja julkisuudessa on käyty keskustelua SDP:n neuvostosuhteiden vaikutuksesta sen politiikkaan ja sisäisiin linjavetoihin. Yhtenä esimerkkinä on palkäneläisyys, jota Rentolan mukaan SDP:n johto katsoi osittain kannustettavan ulkoapäin – mukana oli "johdettava sormi", kuten puheenjohtaja Rafael Paasio tuli sanoneeksi puoluetoimikunnassa. Yhdysvaltoihin saakka tuli SDP:n puoluetoimistosta vihjeitä DDR:n rahoituksesta ja myös Kolamon kontaktit Tehtaankadulla herättivät kysymyksiä isoveljen sekaantumisesta. Rentola löytää näiden välillä tiettyä yhteyttä ja näkee, ettei

puoluejohto voinut tässä tilanteessa ryhtyä jyrkkiin toimiin pälkäneläisiä vastaan, vaan tilanne piti hoitaa varovasti ja ajan kanssa.²⁴ Itsekin Pälkäneen liikkeen toimintaan osallistunut, mutta siitä vetäytynyt, Paavo Lipponen tyrmää kuitenkin muistelmissaan Neuvostoliiton sekaantumisen.²⁵

Neuvostoliiton suurlähetystölle ja erityisesti KGB:lle varmasti sopi maan suurimman puolueen ajama ehdotus suojelupoliisin lakkauttamiseksi ja asiassa virinnyt kansarintamayhteistyö, vaikka sitten Supon toimintaa hillitsevänä tekijänä, joka taas lisäisi KGB mahdollisuuksia. Liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä tästä ei kuitenkaan voi vetää ilman selvempiä todisteita. Taitavakaan tiedustelupalvelu harvoin onnistuu syöttämään mitään, mikä ei ole jo valmiiksi ajan hermoilla. Ajan henki olikin suojelupoliisia vastaan ja myös suojelupoliisissa ymmärrettiin tämä viimeistään 1970-luvun alussa.

Ensimmäisen kerran ajatus suojelupoliisin tarpeellisten töiden siirtämisestä muille poliisiviranomaisille tulikin jo vuonna 1969 SDP:n oikeusturvapoliittisessa työryhmässä. Asiantuntijana työryhmässä toimi Jan Törnqvist, joka julkaisi vuonna 1971 oikeusministeriön alaisuudessa toimineessa kriminologisessa tutkimuslaitoksessa tutkimuksen *Straffregistering och sanktionskumulation*, jossa hän käsitteli rekisterien vaikutusta muun muassa työnhaussa. Törnqvist mainitsee myös vasemmistolaisten rekisteröinnin ja väittää erilaisten rekisterien ylläpidon aiheuttavan kohtuuttoman suurta haittaa niissä olevien yksilöiden oikeusturvalle – esimerkiksi rikosrekisteriin joutunut kärsii siitä lopun elämäänsä, vaikka itse rikoksesta annettu rangaistus olisi kärsitty.²⁶ Tutkimus ja SDP:n työryhmä liittyivät laajempaan juristivetoiseen kriittiseen keskusteluun pakkovallan ja lainsäädännön ajantasaisuudesta sekä sen suhteesta perus- ja yksilöoikeuksiin. Kritiikki kumpusi olemassa olevan lainsäädännön ja yhteiskunnallisen ilmapiirin kritiikkistä, uusvasemmiston noususta ja nuoren muutoksia vaativan sukupolven tulosta korkeakouluista yhteiskunnallisen vallankäytön liepeille tai ytimeen. Keskustelu kävi kuumimmillaan juuri 1960- ja 70-lukujen taitteessa, jolloin myös Urho Kekkonen otti siihen osaa toteamalla oikeuslaitoksen toimivan lähinnä kehityksen jarruna ja sääty-yhteiskunnan asenteiden vaikuttaneen edelleen voimassa olleeseen rikoslakiin. Jälkimmäistä uudistamaan perustettiin rikosoikeuskomitea, jossa Törnqvist toimi sihteerinä.²⁷ Pakkovallan ja lainsäädännön ongelmia pohdittiin myös SDP:n oikeusturvapoliittisessa työryhmässä, jonka suojelupoliisin vastaisuus heijastuu sanamuodoista, kuten pyrkimyksestä vahvistaa kansalaisten oikeusturvaa "luettelointia ja suopoa vastaan".²⁸

Varsinaisena jäsenenä oikeusturvapoliittisessa työryhmässä oli myös Ilkka Taipale – aktivisti ja pasifisti, joka joutui Supon kanssa vastakkain 1960-luvun lopun yllytysoikeudenkäynneissä. Ne saivat alkunsa Erik Schüllerin yllytettyä helmikuussa 1969 Helsingin ylioppilastalolla kaikkia kieltäytymään aseista vakaumuksentutkintalautakunnan päätöksestä riippumatta. Supon päällikkö Armas Alhava teki Schülleristä rikosilmoituksen, sillä yllyttäminen aseistakieltäytymiseen oli rikos, jonka vuoksi Supo joutui radikaalinuorison kanssa vastakkain. Schüllerin tueksi kerääntyi kansanliike, jossa muutkin avoimesti tunnustivat yllyttäneensä aseistakieltäytymiseen. Mukana oli myös Taipale, joka tunnusti syyllisyytensä ja sai vuoden ja kolmen kuukauden vankeustuomion, joka muuttui hovioikeudessa sakoiksi. Taipale oli myös perustamassa Sadankomitean julkaisemaa *Ydin*-lehteä, joka puolestaan julkaisi maaliskuussa suojelupoliisin kuukausikatsauksen.²⁹ Tämä katsaus mainittiin myös vuoden 1970 kansanedustajien lakialoitteessa todisteena suojelupoliisin toimintatavoista, jossa se tarkkaili laillisten aatteellisten yhdistysten toimintaa keräten tietoja ja raportoiden.³⁰

Lieneekö Taipaleella ollut osuutta myös suojelupoliisin tuomiseen oikeusturvapoliittisen työryhmän tarkkailun alle, sillä alkuun asiantuntijana toimineen Törnqvistin piti tehdä muistio aiheesta "oikeusturva ja poliisitoiminta". Taipale ei ollut mukana tässä kokouksessa (12.11.1969), mutta oli seuraavassa (28.11.1969), jossa "Uutena oikeusturva-alueena päätettiin pyytää Suopoa koskeva PM (Törnqvist)."³¹ Huomionarvoista on myös, että Ruotsissa oli vastikään 1.10.1969 tullut voimaan uusi

henkilövalvonta-asetus, jonka takia Ruotsin turvallisuuspoliisi Säpo (Säkerhetspolisens) joutui karsimaan omia rekistereitään. Lausuntojen antaminen asetettiin myös entistä tarkemmin parlamentaarisen valvonnan kohteeksi.³² Niin tai näin, tämä oli sosiaalidemokraattisen puolueen suojelupoliisin lakkauttamiseen tähtäävän periodin alkupiste ja se heijasteli ajan yleistä henkeä, nuorisradikalismia ja Ruotsin mallia. Myöhemmin eduskuntaryhmässä mukaan tulee myös muita sävyjä ja erityisesti poliittista vaikuttamista.

Luonnos sosiaalidemokraattisen puolueen oikeusturvapoliittiseksi ohjelmaksi valmistui 24.2.1970 ja siinä todetaan, että "[e]rillinen suojelupoliisi on lakkautettava ja sen nykyisistä tehtävistä tarpeelliset tehtävät, kuten valtiotieraiden turvallisuuden takaaminen, rajaselkkausten tutkiminen ja valtiopetosten selvittely on siirrettävä keskusrikospoliisille."³³ Tämä myös vastasi kentän kantaa, vaikka asia ei muodostunut missään vaiheessa ohjelman tärkeimmäksi aspektiksi. Vuonna 1972 oikeusturvapoliittinen ohjelma hyväksyttiin SDP:n puoluekokouksessa suurin piirtein samassa muodossa.³⁴

Armas Alhava ei ollut kuitenkaan lopulta huolissaan erilaisten lakkauttamisaloitteiden läpimenosta, sillä hänelle vakuutettiin ilmeisen korkealta taholta, ettei virastoa lopetettaisi eikä sen toimintakenttä muuttuisi. Kuka vakuutuksen antoi, jää arvailujen varaan.³⁵ Ilmeistä kuitenkin on, etteivät SDP:n pitkän linjan toimijat kannattaneen Supon lakkauttamista tosissaan. Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Kalervo Haapasalo, joka oli itse ollut toimikunnan kokouksen puheenjohtajana valtuuttamassa Ahdetta ja Kolamoa laatimaan kirjeen suojelupoliisin lakkauttamisesta, kertoi nyt Alhavalle, ettei ryhmä odottanut siihen vastausta. Rentola päättelee Haapasalon pitkän linjan sosiaalidemokraattina nähneen lakkautusvaatimukset ylilyöntinä. Myös aiemmin nuoren polven sosiaalidemokraattien ryhtyessä arvostelemaan entistä pontevammin Supoa vuonna 1968, säilyi suhde SDP:n johtoon hyvänä. Toimistopäällikkö Arvi Kolin kontaktin mukaan arvostelu tapahtui siinä vaiheessa vastoin puoleen tahtoa ja puoleen jarrutuksesta huolimatta.³⁶ Pari vuotta tämän jälkeen lakkauttamista ajettiin kuitenkin jo puolueen nimissä. Kenties tässäkin oli taustalla ajatus siitä, että nuorison annettiin mellastaa ja purkaa paineita, kunhan se ei mennyt liian pitkälle. Suojelupoliisin toimintaan ja sen organisaatioon haluttiin vaikuttaa, mutta se piti hoitaa hienovaraisemmin ja siinä puolueen nuoren polven arvostelu toimi lähinnä hyvänä taktisena aseena. Uudistustyössä SDP saattoi vaikuttaa suojelupoliisin toimintaan ja muokata sitä mieleiseensä suuntaan vaihtokauppana arvostelun hellittämiseksi. Suojelupoliisin eduskunnassa ja yleisesti yhteiskunnassa kohtaama epäluottamus saikin vauhtiin erilaisia uudistuksia.

Toisaalta jonkinasteinen uudistus oli jo muutenkin käynnissä, sillä vuoden 1966 Poliisilaki ja vuoden 1969 Poliisiasetus liittivät Supon tiiviimmin osaksi poliisia ja mahdollistivat sen organisaation uudistamisen. Toinen väistämätön uudistus oli Armas Alhavan eläkeiän läheneminen. Se tuli lopullisesti eteen alkuvuodesta 1972, jolloin Kekkonen veti esiin luottomiehensä Arvo Pentin (kesk.) nimen hänelle esiteltujen ehdokkaiden ohi. Pentti alkuun kieltäytyi ja ulkoministeristä pääministeriksi nousemassa ollut Kalevi Sorsa alkoi kiinnostua paikan avoimuudesta, jolloin Kekkonen kertoi Sorsalle luvanneensa jo paikan Pentille.³⁷ Painetta lisäsi SDP:n ja SKDL:n kansanedustajien uusi lakiesitys eduskunnassa helmikuussa 1972 suojelupoliisin lakkauttamiseksi.³⁸ Aloite tuli jälleen välittömästi vaalien jälkeen hallitusneuvottelujen alkusuoralla ja myös uusia edustajia oli mukana sen allekirjoittaneiden joukossa. Tällä kertaa heitä oli kaksitoista kärjessä Tuomioja ja Ahde. Suojelupoliisi oli myös tässä vaiheessa ilman vakituista päällikköä, kun Alhava oli jo jäänyt eläkkeelle ja uusi päällikkö oli vasta hakusessa. Tässä tilanteessa Kekkonen käytännössä käski Pentin päälliköksi ja SDP ei vielä ehtinyt vaikuttaa nimitykseen. Sen aika tuli kuusi vuotta myöhemmin, kun Seppo Tiiainen nimitettiin Pentin jatkajaksi. Sitä ennen sosiaalidemokraattien paine suojelupoliisia kohtaan jatkui eduskunnassa ja kulisissa.

Työryhmä suojelupoliisin uudistamiseksi

Suojelupoliisin kohtaaman arvostelun vuoksi kesäkuussa 1972 perustettiin sisäasianministeriöön työryhmä pohtimaan suojelupoliisin kehittämistä. Työryhmä sai tehtäväkseen tarkastella suojelupoliisin yhteyksien parantamista erityisesti sisäasianministeriöön. Suojelupoliisin itsenäisyyden menetys ja yhdistäminen KRP:hen, sisäasianministeriöön tai Ruotsin mallin mukaan oikeusministeriöön (tämä jälkimmäisin tuli esille vuoden 1972 hallitusneuvotteluissa) ei kuitenkaan ollut alun alkaenkaan työryhmän asialistalla.³⁹ Tämä oli ollut suojelupoliisissa tosiasiallinen pelko, jonka toteutumista suojelupoliisi vastusti muistuttamalla sen edeltäjästä, jotka käyttivät väärin pidätys- ja vangitsemisoikeuttaan. Alhavan mukaan suojelupoliisin lakkauttaminen tai liittäminen KRP:hen tietäisi vain paluuta siihen poliisivaltaan, josta 1949 päästiin.⁴⁰ Myös sisäasianministeriöön perustetun työryhmän tehtäviä käsitelleen muistion mukaan yhdistämisestä tulisi kärsimään sekä suojelupoliisi että sen yksikön toiminta, johon suojelupoliisi yhdistettäisiin. Tehtävien erityisyys vaati tiettyä itsenäisyyttä, mutta samalla suhteita valtiovaltaan tuli parantaa. Työryhmän lopullinen mietintö valmistui huhtikuussa 1973 ja se on yhteensä 86 sivua pitkä, joten siinä on käsitelty varsin laajaa kirjoa Supon toimintaa ja sen kehittämistarpeita.⁴¹

Erityisenä ongelmakohtana ja ärsyttimenä vasemmistopoliitikoille oli suojelupoliisin tapa tarkkailla vasemmiston laillisia poliittisia kokoontumisia sekä suojelupoliisin ylläpitämä henkilökortisto ja lausuntovelvoite, jonka perusteella se antoi lausuntoja erityisesti henkilöiden luotettavuudesta. Nämä näkyivät eri muodoissa kaikissa eduskunta-aloitteissa ja kysymyksissä.⁴² Jonkinlaisten kortistojen pitäminen kuuluu tiedustelu- ja turvallisuuspoliisin perusluonteeseen, jossa pyritään keräämään tietoa mahdollisimman paljon ja käyttämään sitä tarvittaessa. Suojelupoliisissa korostettiin, että kortistojen ja niiden määrän sijaan pitäisi ennemmin tarkastella niissä olevien tietojen antamista ulos, sillä kortiston ylläpitäminen oli välttämätön oman toiminnan tehokkaassa toteuttamisessa.⁴³ Eduskunnassa henkilöiden kortistoinnin nähtiin asettuvan yksilön oikeusturvaa vastaan erityisesti, kun tietoa kortistoista tai niiden avulla annetuista lausunnoista ei voinut saada, eikä näin ollen myöskään korjata mahdollisia virheitä. Kuten Piispanen ja Wiberg huomauttavat yksittäisen henkilön joutuminen valvonnan kohteeksi siinä määrin, että hänestä muodostetaan "mappi" saattaa johtaa siihen, että henkilöstä ryhdytään keräämään tietoa, jolla ei ole mitään relevanssia valtion legitiimien turvallisuusintressien kanssa.⁴⁴ Vasemmistossa oltiinkin siis osin aivan aiheesta huolissaan mahdollisesta virkakieltojärjestelmän luomisesta Suomeen, jossa laillisten poliittisten aatteiden takia yksittäiset henkilöt joutuvat syrjäytetyiksi nimityksissä suojelupoliisin negatiivisen lausunnon perusteella. Toisaalta myös niukka tiedottaminen ja ylipäättään tietojen saaminen suojelupoliisin toiminnasta aiheuttivat kritiikkiä. Parlamentaarinen valvonta organisaatiosta, josta ei tiedetty mitään, oli ongelmallista ja koettiin demokraattiseen järjestelmään kuulumattomaksi toiminnaksi.

Suojelupoliisi antoi jo vuoden 1970 SDP:n eduskuntaryhmän kirjeen jälkeen sisäministeriölle 25 kohdan selvityksen kortistoinnin periaatteista.⁴⁵ Näitä periaatteita tutkimalla voi päätellä varsin suoraan suojelupoliisin uhkakuvat, jotka voi jakaa lähinnä kolmeen pääluokkaan: (1.) ulkomaiset tiedusteluorganisaatiot ja niiden toiminta sekä vaikutus Suomessa, (2.) kotimaiset yhteiskuntajärjestyksen muuttamiseen ja mahdolliseen väkivaltaan pyrkivät tahot, ja (3.) Suomessa matkustavat tai asustavat ulkomaalaiset. Sisäasiainministeriön työryhmä ryhtyikin jo tämän pohjalta selvittämään, kuinka laajasti "laillinen valtio- ja yhteiskuntajärjestys" ja sen vastaisuus oikeastaan käsitetään. Tämä oli juuri se kohta kortistoinnin periaatteissa, jonka perusteella kerättiin henkilötietoja kommunisteista. Toinen tärkeä selvittämisen kohde oli se, miten näitä tietoja annettiin ulos ja kenelle niitä tulisi luovuttaa.⁴⁶ Näistä

kolmesta suojelupoliisin uhkakuvasta nimenomaan kotimainen valvonta olikin herkin kritiikille ja keskustelulle, vaikka sen merkitys suojelupoliisille oli samaan aikaan laskemassa. Vastavakoilu oli noussut suojelupoliisin merkittävimmäksi tehtäväksi 1970-luvulle tultaessa ja myös ulkomaalaisten valvonta korostui.⁴⁷ Nämä puolet eivät kuitenkaan herättäneet juurikaan keskustelua eduskunnassa tai sisäasianministeriön työryhmässä.

Sen sijaan lopullisessa mietinnössä huomioitiin kortistoinnin periaatteet ja muun muassa SKP:n ja SKDL:n korostunut asema niissä. Siinä korostettiin, ettei kortistoinnin periaatteena saisi olla pelkkä kuuluminen johonkin tiettyyn poliittiseen tai aatteelliseen yhdistykseen tai puolueeseen. Lausuntojen antamisessa korostettiin tasapuolisuutta ja objektiivisuutta sekä tarkempaa ohjeistusta siitä, kenelle lausuntoja annetaan.⁴⁸ Poliisiylijohtaja Erkki Korhonen selosti myös suojelupoliisin päällystölle työryhmän päätelmiä joulukuussa 1974. Korhonen totesi, että ohjeiden mukaan valvonnan tulisi koskea vain ulkopoliittista turvallisuutta ja järjestöjen valvontaa olisi suoritettava vain turvallisuutta vaarantavissa tapauksissa, jolloin valvonnan tulisi kohdistua vain henkilöihin eikä koko järjestöön. Myös rekisteriin merkittävien tietojen oikeellisuudesta olisi pystyttävä varmistumaan, ja mikäli se ei ollut mahdollista, olisi oikeellisuuden varmentumattomuudesta tehtävä merkintä.⁴⁹

Nämä ohjeet tulivat esiin myös sisäasianministeriön laatimassa ohjekirjeessä suojelupoliisille vuonna 1975.⁵⁰ Toinen asia on tietysti se, miten niitä suojelupoliisissa käytännössä tulkittiin ja toteutettiin. Osviittaa tästä antaa apulaisosastopäällikkö Seppo Pylkkäsen toteamus huhtikuussa 1974 pidetyssä päällystön kokouksessa: "kaikki laitosta mahdollisesti kompromettoivat lausunnot on annettava suullisesti."⁵¹ Toisin sanoen Supolle kiusallisten lausuntojen antamista ei lopetettu, mutta jäljet peitettiin entistä paremmin.

Tiedottamisen sudenkuopat

Suojelupoliisin hankalaa suhdetta valtiovaltaan ja julkisuuteen pyrittiin korjaamaan sisäisin toimenpitein, mutta tämä työ oli hidasta eikä juuri näkynyt ulospäin. Työryhmän toiminta, sen jäsenet ja mietintö olivat salaisia, joten ne eivät päässeet vaikuttamaan julkiseen keskusteluun suojelupoliisista tai sen parlamentaariseen luotettavuuteen. Päinvastoin vuonna 1974 SDP:n eduskuntaryhmä Ilkka Taipaleen johdolla ihmetteli kirjallisessa kysymyksessään, ettei työryhmän toiminnasta tai edes sen jäsenistä saanut mitään tietoa. Kysymyksessä, jonka allekirjoitti 12 SDP:n edustajaa (kuten 1972 eduskuntaan noussut T. Tellervo Koivisto), esitettiin myös monia muita syytöksiä aina Etsivän Keskuspoliisin hengen jatkamisesta ja kansalaisten perusoikeuksien loukkaamisesta väitettyyn salaiseen rahastoon, jolla Supo rahoitti "urkkijajärjestelmänsä".⁵² Suojelupoliisissa laadittiin Arvo Pentin ja Seppo Pylkkäsen seikkaperäinen vastine sisäasiainministeriölle, jossa väitteet kumottiin yksi kerrallaan. Vastineen mukaan Taipaleen kysymyksessä esitettiin väitteitä, jotka perustuivat puutteellisiin tai kokonaan väärin tietoihin. Pentti ja Pylkkänen valittivat, ettei kysymyksessä oltu lainkaan huomioita suojelupoliisin tärkeintä tehtävää eli vastavakoilua.⁵³ Sisäasianministeri Heikki Tuominen vastasi Taipaleen kysymykseen lyhyesti todeten, että valmisteilla olleita ohjeita tai työryhmän tuloksia ei annettaisi julkisuuteen.

Sisäasianministeriön työryhmän tiukasta salassapidosta oli sovittu heti ryhmän ensimmäisessä istunnossa⁵⁴ ja sillä taattiin sen työrauha, mutta tämä muotoutui myös suojelupoliisin julkikuvan hallinnassa ja sen valvonnassa käyttökelpoiseksi tavaksi toimia. Tietoa julkisuuteen rajoitettiin entistä enemmän samaan aikaan kun suojelupoliisin toimintamahdollisuudet taattiin henkilökohtaisten suhteiden ja tarkkaan kohdennetun tiedottamisen avulla. Vielä komitean perustamisen yhteydessä Arvi Koli pohti, että ulospäin annettavaa informaatiota olisi kehitettävä ja julkisuudessa olisi voitava

tarvittaessa esittää selventäviä oikaisuja.⁵⁵ Pentti oli alkuun samoilla linjoilla, mutta suunta menikin entistä tiukempaan salaamiseen. Tähän vaikutti myös varmasti tapa, jolla suojelupoliisista saatuja tietoja käytettiin eduskunnassa.

Ilkka Taipale esitti marraskuussa 1971 kirjallisen kysymyksen suojelupoliisin toimintatavoista, johon hän liitti mukaan suojelupoliisin vuoden 1970 vuosikertomuksen kokonaisuudessaan. Kyseisen vuosikertomuksen lopussa mainittiin muiden lukujen ohella suojelupoliisin antaneen 24 946 lausuntoa "tiedustelluista suomalaisista" vuonna 1970 ja sitä edellisenä vuonna määrä oli jopa 31 387. Taipale ihmetteli määrää ja julkisuudessa olleita tietoja, joiden mukaan suojelupoliisin kortistossa oli tietoja 100 000 kansalaisesta.⁵⁶ Sisäasianministeri Heikki Tuomisen mukaan 100 000 kortistossa olevaa henkilöä sisälsi myös kaikki suojelupoliisin edeltäjän tallentamat tiedot. Sen sijaan Tuominen sanoi huomattavan osan 30 000 lausunnosta olleen "viranomaisten puhelintiedusteluihin annettuja vastauksia" ja noin 90 prosentissa tapauksista tietoja ei ollut saatavilla. Tuominen tosin sanoen myönsi suojelupoliisin antaneen huomattavan määrän tietoja ja osan pelkän puhelintiedustelun perusteella – jopa yli 3000 lausuntoa, joissa suojelupoliisilla oli tietoja kysytystä henkilöstä. Vuosikertomusta korjailtiinkin vuoden 1971 kertomuksessa: lausuntojen määrät on nostettu ensimmäiselle sivulle ja määrää huomattavasti siistittiin 4497 henkilöön, joista vielä erikseen mainitaan, että näistä 1991 on tehty suoritettun tutkimuksen perusteella (1972: 3981 ja 1973: 4604).⁵⁷

Tieto Supon kortiston laajuudesta, eli noin 100 000 henkilöstä, näkyy useassa puheenvuorossa ja kirjoituksessa, mutta se oli itseasiassa pahasti alimitoitettu. Mietinnön mukaan suojelupoliisin rekisterin henkilöhakemistosta löytyi 295 000 ihmisen tiedot. Kaksi suurinta ryhmää muodostivat henkilöt, joista oli pyydetty henkilölausuntoa, ja poliittiset lähinnä SKP:n ja SKDL:n sekä niiden alaisten järjestöjen toimihenkilöt.⁵⁸ Ottaen huomioon sen, että suojelupoliisi peri edeltäjiensä kortistot, on tämä suurempi luku myös huomattavasti realistisemmän kuuloinen.

Vuosikertomuksia oli puolestaan lähetetty yliopistojen ja eduskunnan kirjastoihin virkakäyttöönleimalla 1960-luvun lopulta lähtien. Eduskunnan kirjastossa ne olivat salaisia, mutta ilmeisesti esimerkiksi Tampereen yliopiston kirjastosta vuosikirjoja saattoi saada käsiinsä kuka tahansa. Suojelupoliisin ja sitä valvovan sisäasianministeriön ratkaisu tilanteeseen oli kaksijakoinen. Tiedottamisen suhteen siirryttiin vielä tiukempaan linjaan, jossa aluksi vuoden 1974 vuosikertomukset leimattiin salaiseksi eikä niitä enää annettu kirjastoille, ja lopulta niiden tekeminen lopetettiin kokonaan aina vuoteen 1994 saakka. Samalla myös Poliisitoiminta-julkaisusta suojelupoliisin osuus 1970-luvun mittaan supistui ja vuonna 1975 hävisi kokonaan, vaikka se oli ollut siinä sen alusta vuodesta 1951 lähtien.⁵⁹

SDP:n Seppo Tikka puolestaan arvosteli salauspääöstä vuoden 1975 kirjallisessa kysymyksessään, johon Tikka liitti suojelupoliisin vuoden 1973 vuosikertomuksen kokonaisuudessaan.⁶⁰ Myös lehdistö lietsoi asiaa omalta osaltaan esittäen muun muassa kysymyksiä jopa 30 000 suopon yksityisestä Suomen kansalaisesta antamasta lausunnosta. *Ilta-Sanomien* mukaan "Tietojen virta kansalaisistamme on mahtava. Mutta kenelle niitä virtaa ja mistä syystä? [...] Sitäkin nyt halutaan vaieta."⁶¹

Arvo Pentti pohti tiedottamisen ja julkisuuden ongelmallisuutta poliisiylijohdaja Erkki Korhoselle vuonna 1975. Vuosikertomusten julkisuuteen saattaminen olisi saattanut helpottaa laitoksen julkisuuskuvaa ja yleistä epätietoisuutta sen toimista ja tehtävistä, mutta julkaisemiseen liittyi myös ongelmia, jotka olivat Pentin mukaan tärkeämpiä kuin yleisen tietoisuuden levittäminen. Pentin mukaan hänen tullessaan laitoksen johtoon, hänen tarkoituksensa oli jakaa informaatiota mahdollisimman paljon myös julkisuuteen, sillä "tietämättömyys asioista saa aikaan vahinkoa ja väärinkäsityksiä". Pentin mukaan hänen tapaamansa ulkomaiset kollegat olivat kuitenkin jyrkän kielteisiä toiminnasta

tiedottamisesta, ja vuosikatsauksen julkaiseminen parlamentteihin, puhumattakaan kirjastoista, ei tullut kysymykseen. Ruotsissa katsauksia ei tehty lainkaan. Jos vuosikertomus julkaistaisiin, sitä pitäisi Pentin mukaan sensuroida siinä määrin, että se kääntyisi itseään vastaan. Siihen voisi laittaa vain pienen osan suojelupoliisin työstä, jolloin arvostelua tulisi jälleen työn vähyydestä, turhamaisuudesta ja salailusta. Toisaalta mitä enemmän turvallisuuspoliisista annetaan tietoa, sitä paremmat mahdollisuudet vastustajalla eli valvottavalla, olisi arvioida omat mahdollisuutensa salaiseen toimintaan Suomessa.⁶²

Kehitystyö ehdotuksineen ja mietintöineen sekä toisaalta niiden pohjalta annetut uudet ohjeistukset eivät sellaisenaan juuri vaikuttanut suojelupoliisin asemaan yhteiskunnassa, vaan arvostelu sitä kohtaan jatkui voimakkaana. Tärkeänä ajatuksena tästä periodista nousi kuitenkin suojelupoliisin yhteyksien ja yhteydenpidon parantaminen sisäasianministeriöön ja sille tärkeään muuhun valtionhallintoon, kuten Poliisiin, Puolustusvoimiin, Rajavartiolaitokseen, Tulliin ja ulkoministeriöön, sekä myös eduskuntaan. Yhteyksiä oli toki ennenkin luotu ja pyritty ylläpitämään, mutta kriisitilanteessa niiden merkitys korostui. Suojelupoliisiin ei tahdottu luottaa yhteiskunnassa, eikä informaatiota saatu perille edes periaatteessa sen toimintaan positiivisesti suhtautuvien piirissä. Suojelupoliisin yhteiskuntasuhteita ei kuitenkaan toteutettu yleistä informaatiota ja tiedottamista lisäämällä, vaan suuntaamalla se toiminnan ja parlamentaarisen valvonnan kannalta tärkeisiin kohteisiin sekä henkilökohtaisia suhdeverkostoja kehittämällä. Tämä näkyi organisaation kaikilla tasoilla ja nousi myös sisäasianministeriön vuoden 1975 ohjekirjeessä esiin.⁶³ Lopulta se näkyi myös suojelupoliisin suhteessa SDP:hen.

SDP:n ja suojelupoliisin linnarauha

52

Kimmo Rentolan mukaan suojelupoliisin pelasti kaksi asiaa: suojelupoliisin päällikkönä sen alusta saakka toimineen Armas Alhavan siirtyminen eläkkeelle ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksen (ETYK) avaamat uudet tehtävät.⁶⁴ Tämä pitääkin varmasti paikkaansa ja erityisesti Helsingin ETY-kokousten vuoksi suojelupoliisin tehtäväkenttä laajentui ja henkilöstöä palkattiin lisää. Oma osansa tässä oli myös erityisesti terrorismin uhkakuvan ilmaantumisella yhä konkreettisemmaksi, joka vaikutti suoraan tarpeeseen taata ETYK:in kaltaisen suuren konferenssin turvallisuus.⁶⁵ Näin ollen samaan aikaan kun jopa suojelupoliisin lopettamisesta puhuttiin, sen tehtäväkenttä itseasiassa laajeni ja henkilöstönkin määrä lopulta kasvoi yli sadan toimenhaltijan vuonna 1974.⁶⁶

Oma osansa suojelupoliisin suhteissa valtiovaltaan oli kuitenkin myös sen SDP:n kanssa solmimissa entistä paremmissa suhteissa, jotka realisoituivat Seppo Tiitisen tullessa suojelupoliisin päälliköksi vuonna 1978. Kekkonen tekemä päätös tehtiin Tiitistä kuulematta juuri ennen Pentin jäämistä eläkkeelle, eikä perustuslaki- ja ulkoasianvaliokunnan sihteerinä toimineelle Tiitiselle annettu juuri vaihtoehtoja kieltäytyä.⁶⁷ Sen sijaan, että suojelupoliisi olisi lakkautettu, oli SDP:n taktiikka siirtynyt oman miehen saamiseen suojelupoliisin päällystään. Tämä toteutui Tiitisen nimityksen yhteydessä, jonka SDP hyväksyi, kunhan saisi samalla valita mieleisen henkilön johonkin toiseen Supon johtavaan virkaan.⁶⁸ Tämä liittyi yleisempään ajan trendiin, jossa vasemmistossa pyrittiin muokkaamaan "valkoisen ja porvallisen Suomen" linnakkeita oikeuslaitoksesta yliopistoihin enemmän ajan poliittista ja henkistä muutosta vastaaviksi. Poliittisten nimitysten takana oli suojelupoliisin heikko suhde valtiojohtoon ja siitä johtunut toiminnan vaikeutuminen tai jopa uhka sen lakkauttamisesta. Arvo Pentin lausunnossa suojelupoliisin henkilöstöpolitiikasta tämä nousi esiin jo vuosi ennen Tiitisen nimitystä syyskuussa 1977:

Suojelupoliisiin subde valtion johtoon sekä virastona että henkilöstötasolla on jossain määrin erikoislaatuinen. Peruslähtökohdانا on ja tulee olla se, että valtion korkeinta päätäntävaltaa käyttävät elimet täysin turvallisesti voivat luottaa suojelupoliisiin virastona. Tämän vuoksi suojelupoliisin käsityksen mukaan on liian kategorista lausua, etteivät poliittiset näkökohdat saa vaikuttaa nimityksiin.⁶⁹

Rentola on todennut, että Kekkonen kuitenkin jarrutteli useassa kohtaa SDP:n tuloa suojelupoliisiin, joka näkyi muun muassa Pentin omassa nimityksessä, joka kyllä korjasi suhdetta presidenttiin (ja Keskustapuolueeseen), mutta ei SDP:hen.⁷⁰ Pentin tapaan lähinnä keskustaan kytköksissä olleen Tiitisen ensimmäisiin toimiin suojelupoliisin päällikkönä kuului SDP:n ja Sorsan poliittisena sihteerinä toimineen Seppo Nevalan nimittäminen suojelupoliisin toimistopäälliköksi. Asia herätti alkuun poliisipiireissä siinä määrin vastustusta, että pääministeri Sorsan piti vielä lähestyä asiassa Kekosta:

Seppo Nevalan nimitys Suomen apupäälliköksi on kohdannut vastustusta ilmeisesti poliisijohdon piirissä, sillä [sisäasiainministeri Eino] Unsitalo [kesk.] kertoi minulle asiaa vaikentavan sen, että tarvittaisiin asetuksen muutos (vaikka kysymyksessä on uusi virka!?) ja että Nevala on kerran korjattu poliisin huostaan juopuneena. Kun perustelut vaikuttavat heiveröisiltä, lienee vastustuksen takana jotakin muuta. Varmistaisin nyt vielä kerran Sinun Kantasi asiassa: menemmekö eteenpäin vai ei?⁷¹

53

Sanamuodoista voisi päätellä, että mahdollisuus jarrutukseen oli edelleen olemassa, mutta tällä kertaa asiassa edettiin. Sorsan yhteistyö Kekkonen kanssa oli 1970-luvun kansainvälisissä neuvotteluissa sekä kotimaisissa poliittisissa väännoissä osoittautunut molempia osapuolia hyödyttäväksi, ja toisaalta SDP:llä oli poliittinenkin tarve miehittää omillaan valtiokoneistoa (kuten ulkoministeriö), joita lähinnä keskustalaiset olivat aiemmin hallinneet. Tarpeet ja poliittinen tarkoituksenmukaisuus näyttävät kohdanneen ja SDP sai jalansijansa näin ollen myös suojelupoliisissa.⁷²

Myös Tiitinen halusi osaltaan parantaa suojelupoliisin suhteita presidenttiin ja valtiovaltaan, sillä hän näki suojelupoliisin olleen pahassa pysähtyneisyyden ja jälkeenjääneisyyden tilassa.⁷³ Nevalan nimitys herätti kuitenkin tuoreeltaan epäilyksiä ja keskustelua suojelupoliisin sisällä. Lokakuussa 1978 pidetyssä päällystön kokouksessa osanottajat pohtivat Nevalan nimityksen vaikutuksia muun muassa "avustajakunnan asenteisiin". Tiitinen korosti, että Nevala nimitettiin vain yleisen toimiston päälliköksi ja hänen tehtäviinsä kuuluivat ainoastaan hallinnolliset asiat.⁷⁴ Tämä kuitenkin jäi välivaiheeksi, sillä tunnustelu Nevalan nostamisesta apulaispäälliköksi alkoi jo vuoden 1981 alkupuolella ja varmistui 1982.⁷⁵ Tiitinen oli myös sanomansa mukaan keskustellut Sorsan ja Nevalan kanssa ja yrittänyt tehdä selväksi, että tiedon vuoto puolueelle ei tule kysymykseen ja että jos sellaista ilmenee, tullaan se "totaalisin toimenpitein lopettamaan". Kokouksessa kuitenkin ihmeteltiin, miksi suojelupoliisiin ylipäätään halutaan sijoittaa sosiaalidemokraatti, jota Tiitinen selitti päällystölle:

Poliiisineuvos Tiitinen kertoi pääministerin todenneen, että sosiaalidemokraatit ovat keskeinen voima tasavallassamme ja että valtakunnassamme ei voi olla sellaista merkityksellistä laitosta, jossa sosiaalidemokraateilla ei olisi minkäänlaista osaa eikä arpa. He haluavat tällä tavalla tuoda oman panoksensa laitoksen kehitämiseen. Samalla vähenee ja poistuu se varauksellinen subtautuminen suojelupoliisiin, jota joidenkin sosiaalidemokraattien piirissä on ollut.

Poliisineuvos Tiitisen mukaan on vastaavanlaisia toimia yritetty jo vuosikausia ja useita henkilöitä on tarjottu, mutta että suojelupoliisi on tähän asti aina jollakin tavalla pystynyt torjumaan tällaiset yritykset.

Poliisineuvos Tiitinen varoitti puoluepoliittisten joukkojen muodostamisesta suojelupoliisin sisälle.⁷⁶

Tiitisen selvityksessä mielenkiintoista on puolittainen lupaus siitä, että SDP:n arvostelu tulee poistumaan, jos he saavat oman miehensä taloon ja pääsevät mukaan sen kehitykseen. Samalla kuitenkin kaikenlainen tiedonkulku puoluetoimistoon oli jyrkästi kiellettyä, jonka voisi nähdä olevan hieman ristiriidassa edellisen kanssa. Joka tapauksessa suojelupoliisi sai uutta toimintavapautta ja myös arvostelu SDP:n piirissä laski. SDP:n taholta ei enää vuoden 1975 jälkeen juurikaan esitetty suojelupoliisiin liittyviä kysymyksiä tai arvosteluja eduskunnassa. Poikkeuksena on vuoden 1982 Juhani Surakan kysymys rauhanmarssille osallistuneiden kuvaamisesta suojelupoliisin toimesta.⁷⁷ Toisena poikkeuksena voi myös pitää itse Seppo Nevalaa, jonka ura kulki suojelupoliisista sisäministeriön poliisijohtajaksi (1991–1996). Tässä tehtävässä hän ehdotti suojelupoliisin lakkauttamista, kunnes tuli itse nimitetyksi suojelupoliisin päälliköksi (1996–2007).⁷⁸ Tässäkin tapauksessa oma jalka oven raossa sulki tehokkaasti arvostelun.

Tämänkaltaisen poliittisen manööverin mahdollisia negatiivisia ja pitkäkestoisia puolia on pohdittu erityisesti Alpo Rusin tuotannossa.⁷⁹ Lyhyen aikavälin seurauksena oli kuitenkin parlamentaarisen luotettavuuden kasvun ansiosta syntynyt toimintamahdollisuuksien kasvaminen oman toiminnan kehittämiseksi sekä tiedustelussa aina tärkeän tiedon jakamisen mahdollisuuksien kasvaminen. Vaikka palvelu toimisi kuinka tehokkaasti, ei siitä ole hyötyä, jos kukaan ei halua vastaanottaa informaatiota. Tämä oli ollut Punaisen Valpon yksi perusongelmista sodan jälkeen. Supokin oli ollut sen ensimmäiset vuosikymmenet varsin pieni virasto, eikä suinkaan tärkein toimija Suomessa ja jokseenkin eristäytynyt yhteiskunnassa. 1980-luvulla läpilyöneen ennaltaehkäisevän turvallisuustyön yksi merkittävimpiä tavoitteita olikin, että suojelupoliisin ja sen toiminnalle tärkeän yhteiskuntasektorin välinen yhteistyö tiivistyisi.

Ennaltaehkäisevän turvallisuustyön puitteissa vuonna 1982 lausuntojen antaminen säädettiin asetuksen tasolla entistä tarkemmin kiinnittäen huomiota siihen, kenelle ja miten lausuntoja tulisi antaa, ja myös oikeusturvanäkökohtiin kiinnitettiin huomiota. Perustavoitteena oli kuitenkin suojelupoliisin suhteiden parantaminen valtionhallinnon ohella myös tärkeään yksityiseen sektoriin ja näin ollen lausuntojen määrän kasvattaminen ja levittäminen koko yhteiskuntaan.⁸⁰ Lausuntoja oli saatettu antaa aiemmin epävirallisesti muuallekin kuin valtionhallinnon kriittisiin tehtäviin, kuten opettajiksi pyrkivistä tarkoituksena kommunismin patoaminen,⁸¹ mutta nyt tähän tuli selvät kriteerit ja toimintaohjeet. Suojelupoliisi myös raportoi vuosittain toiminnan tuloksista, mutta edelleenkin lausunnon kohteella ei ollut oikeutta tarkistaa tai edes saada tietoa itsestään annetusta lausunnosta.⁸² Tämä oli ollut yksi lausuntoja kohtaan annetun kritiikin perusteluja alusta saakka, semminkin kun Ruotsissa lausunnon kohteen lain mukaan piti saada tiedon annetusta lausunnosta.

Edellisen vuosikymmenen kehitystyö ja oman julkikuvan hallinta onkin nähtävissä 1980-luvun ennaltaehkäisevän turvallisuustyön läpilyönnissä, joka herätti arvostelua SKDL:n ja myöhemmin myös Vihreiden piiristä, mutta ei kuitenkaan enää samantapaista Supon merkityksen kyseenalaistamista kuin edeltävällä vuosikymmenellä.⁸³ SKDL:n Sten Söderström arvosteli ennaltaehkäisevän turvallisuustyön hyväksymistä siitä, että nyt suojelupoliisin virkakieltojärjestelmä todella luotiin asetuksella Suomeen. Supo saattoi näin jatkossa antaa yhä useammalle lausuntoja, joista kukaan ulkopuolinen ei saanut

tietoa.⁸⁴ Kuitenkaan SDP:stä ei enää esitetty tätä samaa arvostelua, vaikka ennaltaehkäisevä turvallisuustyö koostui nimenomaan asioista, joita SDP oli aiemmin pontevasti kritisoinut.

Päätelmät

SDP:ssä 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa virinnyt ajatus ja esitykset suojelupoliisin lakkauttamisesta ja sen tehtävien siirtämisestä muille toimijoille (erityisesti rikospoliisi, rajavartiolaitos ja tulli) liittyi osaksi SDP:n sisäisiä linjaristiriitoja ja nuoren polven kapinaa sekä perinteistä antikommunistista asevelisocialismia että ylipäättään sodankäyneen sukupolven jäykkää asenneilmapiiriä kohtaan. Samalla suojelupoliisin kritiikki liittyi myös laajemmin osaksi nuoren juristisukupolven vaatimusta pakko- ja rankaisuvallan uudistamisesta Suomessa. Kritiikkiä ruokki edelleen julkisuuteen nousseet yksittäistapaukset, joissa suojelupoliisi esiintyi vasemmistoa ja nuorisoliikehdintää tukahduttavana voimana. Vietnamin sodan vastustus ja anti-imperialismi toimivat sytykkeinä jo vallitsevalle sukupolvikapinalle, joka tuli tunnetuksi erityisesti "hullun vuoden" 1968 tapahtumista.⁸⁵ Kyse oli siis maailmanlaajuisesta ja ylikansallisesta nuorisoliikehdinnästä, johon Suomessa ja SDP:ssä sekoittui paikallisia erityispiirteitä sekä vanhoja ristiriitoja ja toimintamalleja.

Paikallisia erityispiirteitä kuvaa myös Suomen ja Ruotsin välinen vertailu. Ruotsalainen lainsäädäntö toimi suojelupoliisin kritiikissä tärkeänä esikuvana ja eräänä laukaisevana tekijänä, mutta sosiaalidemokraattisten puolueiden osalta lähtökohdat olivat hyvin erilaiset Pohjanlahden molemmin puolin. Ulkoiset ja sisäiset turvallisuustekijät vaikuttivat myös Ruotsissa kulissien takaiseen politiikkaan koko kylmän sodan ajan, ja pitkään valtaa pitäneellä sosiaalidemokraattisella työväenpuolueella (Socialdemokratiska Arbetarepartiet) oli tässä tärkeä osa. Tämä näkyi hyvin IB-vakoiluskandaalissa, jossa nuorisoradikaali aikakauslehti *Folket i Bild/Kulturfront* julkaisi vuonna 1973 tietoja salaisesta ruotsalaisesta tiedusteluelimestä, joka teki ulkomaanoperaatioita sekä vakoili oman maan kansalaisia. Toiminnan arvostelun sijaan pääministeri Olof Palme tuomitsi paljastusartikkelit ja joutui pian itse vastaamaan kysymyksiin siitä, missä määrin pääministeri ja puolue olivat tekemisissä asian kanssa. Toisin kuin Suomessa Ruotsin sosiaalidemokraatit olivatkin ennemmin arvostelua laannuttava kuin kiihdyttävä voima, sillä puolueen suhde pakkovaltaan oli lähtökohtaisesti suurempi.⁸⁶

Suomessa ajan henki näkyi vuoden 1970 eduskuntavaaleissa nuorten ja myös aiempaa vasemmistolaisempien ehdokkaiden läpimenona sekä SDP:n sisäistä yhtenäisyyttä rikkovana liikehdintää. Nuorisoliikehdintään sekoittuivat SDP:n lisääntyvät neuvostokontaktit, joiden vaikutus puolueen politiikkaan ja linjavetoihin vaatii vielä perusteellista tutkimusta: mikä on ulkopäin johdattelua ja mikä sisältä tullutta, vai voiko näitä edes erottaa toisistaan. SDP:ssä puolueen johto näyttää myös pelanneen eri pelisäännöillä kuin nuoret, joiden suojelupoliisin vastaisuutta lähinnä käytettiin hyväksi, jotta perimmäinen pyrkimys SDP:n vaikutusvallan lisäämisestä yhteiskunnan ja valtionhallinnon kaikilla sektoreilla sisältäisi jatkossa myös suojelupoliisiin. Suojelupoliisin kritiikki liittyi siis olennaisesti osaksi yhteiskunnallista uudistustyötä, jossa vasemmistossa haastettiin sodan jälkeistä konservatiivista ja uudistuksia vastustavaa ilmapiiriä sekä toisaalta oikeuslaitoksen ja suojelupoliisin kaltaisia instituutioita, joiden nähtiin jääneen sisällissodan henkisiin juoksuhautoihin. 1970-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa tässä poliittisessa kamppailussa käytetyt keinot olivat puolin ja toisin moninaisia eivätkä aina kovin kauniita – iso osa vaikuttamisesta tapahtuikin katseilta piilossa. SDP:n tavoite oman vaikutusvallan lisäämiseksi suojelupoliisin kehitystyössä toteutui vuoden 1978 Seppo Nevalan nimityksen myötä.

Aloitteet suojelupoliisin lakkauttamiseksi nostivat myös sisäasianministeriössä ja suojelupoliisissa esiin uudistusten tarpeellisuuden niin julkikuvan hallinnassa, tiedottamisessa, kuin myös

kortistoinnin periaatteissa ja henkilölausunnoissa. Suojelupoliisin kohtaama arvostelu ei ollut laitoksen vakuutteluista huolimatta aiheetonta, mutta muutokset olivat silti hitaita ja kivuliaita. Kommunismin uhkakuva pysyi pitkään suojelupoliisin kotimaan valvonnassa ensisijalla ja henkilötietojen kerääminen ja tarvittava jakaminen ulospäin tärkeänä sen toteuttamisessa, mutta toimintatavoissa pyrittiin luopumaan räikeimmistä ihmisten oikeusturvan kannalta kyseenalaisista toimintamuodoista. Tiedottamisen suhteen sen sijaan suojelupoliisi keskittyi oman toiminnan ja valvonnan kannalta ensisijaisiin tahoihin, kun taas yleistä tiedotusta karsittiin entisestään. Henkilökohtaiset suhteet olivat tässä ensiarvoisen tärkeitä ja poliittiset nimitykset helpottivat Supon suhdetta myös eduskuntaan ja presidenttiin.

Suojelupoliisia kohdannut kriisi ja sen aiheuttamat pakotetut muutokset heijastuivat lopulta ennaltaehkäisevän turvallisuustyön hyväksymisessä vuonna 1982. Sen periaatteissa ja toimintatavoissa näkyi edellisen vuosikymmenen hidas ja pitkälti näkymätön kehitystyö, joka sai näin päätepisteensä. Tämän uudistuksen läpimeno tuskin olisi ollut mahdollista, jos ajan mahtipuolue SDP ei olisi korjannut välejänsä suojelupoliisin kanssa. Ennaltaehkäisevä turvallisuustyö sai tämän ansiosta parlamentaarisen hyväksynnän ja muodostui tärkeäksi osaksi myös suojelupoliisin tulevaa kehitystä.

- ¹ Ks. Minna Halkola, *Supo valokeilassa: suojelupoliisin teletunnistetietotapaus julkaisuudessa 2004–2005* (Helsinki: Suojelupoliisi, 2006) ja Jarmo Mäkelä, ”Tiedustelu ja julkisuus Suomessa: eilen, tänään ja huomenna,” *Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä*, toim. Tommi Koivula (Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 2020).
- ² Kimmo Rentola, ”Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991,” teoksessa *Ratakatu 12: Suojelupoliisi 1949–2009*, toim. Matti Simola (Helsinki: WSOY 2009), 49.
- ³ Kimmo Rentola, ”Supo, kommunistit, KGB,” teoksessa *Isänmaan puolesta: Suojelupoliisi 50 vuotta*, toim. Matti Simola ja Tuulia Sirvio (Jyväskylä: Gummerus, 1999), 149–151.
- ⁴ Kirsi Piispanen ja Matti Wiberg, ”Pienen Suomen pieni suojelupoliisi: Poliittisen poliisin kontrolli Suomessa 1945–1996,” *Oikeus* 26, no. 3 (1997): 254–269. Olen lisännyt Piispanen ja Wibergin taulukkoon vuoden 1970 lakialoitteen n:o 188 ”Ehdotukset laeiksi poliisilain ja rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen muuttamisesta.” Aloitteen sisältönä oli suojelupoliisin lakkauttaminen, mutta hakemistossa sitä ei jostain syystä löydy suojelupoliisit-kohdasta. Liite VII/1970 vp, lak.al. n:o 188, 1381–1382.
- ⁵ Henrik Meinander, *Kansakunnan kakkonen: Kalevi Sorsan poliittinen toiminta 1969–1993* (Helsinki: Otava, 2022), 65–80, 118–130; Kimmo Rentola, *Vallankumouksen aave: Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970* (Helsinki: Otava, 2005), 121–141.
- ⁶ Matti Ahde ja Timo Hakkarainen, *Matti Ahde – Sähkömies* (Helsinki: WSOY, 2013), 62, 70.
- ⁷ Ks. esim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä ja Jukka Nevakivi, *Suomen poliittinen historia 1809–1995* (Porvoo: WSOY, 1995), 290–292.
- ⁸ Liite VII/1970 vp, lak.al. n:o 188, 1381–1382.
- ⁹ Ahde ja Hakkarainen, *Sähkömies*, 79.
- ¹⁰ Rentola, *Suojelupoliisi*, 55.
- ¹¹ Pöytäkirja Sosiaalidemokraattisen Eduskuntaryhmän kokouksesta 21.5.1970, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1970 CA33, Työväen arkisto (TA).
- ¹² Pöytäkirja Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän toimikunnan kokouksesta 9.6.1970, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1970 CA33, TA.
- ¹³ Paavo Lipponen, *Muistelmat 1* (Helsinki: WSOY, 2009), 259.
- ¹⁴ Rentola, *Vallankumouksen aave*, 132.
- ¹⁵ Rentola, *Suojelupoliisi*, 56.
- ¹⁶ Ilm. N:o 2894, 25.9.1958; Ilm. N:o 7861, 1.10.1959, Kolamo (ent. Bell), Ilmo Johannes, Suojelupoliisi HM 6135, Kansallisarkisto (KA).
- ¹⁷ Jarkko Vesikansa, *”Kommunismi uhkaa maatamme”: Kommunismin vastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968* (väitöskirja, Helsinki: Helsingin yliopisto, 2004), 184–185.
- ¹⁸ ”Ilmo von Bell ryhtyi ’ammattiyhdistysmieheksi,’” *Kansan Uutiset* 17.4.1962, 3; Työturvallisuusliitto tunkenut asiamiehiään julkiseen työnvälitykseenkin, *Kansan Uutiset* 11.10.1961, 1, 10, Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi>.
- ¹⁹ Vesikansa, ”Kommunismi uhkaa maatamme,” 185.
- ²⁰ Henkilölausunto 28.1.1960, Suojelupoliisi HM 6135, KA.
- ²¹ HS 13.10.1970 ja 4.3.1972; Uusi Suomi 12.12.1966; Rentola, *Vallankumouksen aave*, 126–127; Tapio Bergholm, ”20 vuotta vapaasti vasemmalla – SONK:n järjestöhistoria”, kirjassa *Punaisista apostoleista opiskelijaradikalismiin: SONK:n 20-vuotisjuhlakirja*, toim. Tapio Bergholm (Helsinki, SONK 1983), 122, 148.
- ²² Rentola, ”Supo, kommunistit, KGB,” 149–151.
- ²³ Rentola, *Vallankumouksen aave*, 134–141.
- ²⁴ *ibid.*, 130–134.
- ²⁵ Lipponen, *Muistelmat*, 260–268.
- ²⁶ Jan Törnqvist, *Straffregistering och sanktionskumulaton*, Serie M:8 (Helsinki: Kriminologiska Forskningsinstitutet, 1971).
- ²⁷ Aura Kostiainen, *Rationaalisuuden vallankumous: Oikeus, asiantuntijuus ja poliitikka rikosoiheuskomitean (1972–1977) työskentelyprosessissa* (väitöskirja, Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 2023), 4–6, 89–94, 104–115.
- ²⁸ Pöytäkirja SDP:n oikeusturvapoliittisen työryhmän kokouksesta 3.12.1969, Kriminaalipoliittinen/oikeusturvapoliittinen työryhmän pöytäkirjoja 1969–1971, HCC1, TA.
- ²⁹ Heikki Hiilamo, *Taipale, Ilkka*, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 (viitattu 23.8.2023), <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kgb-005228>.
- ³⁰ Liite VII/1970 vp, lak.al. n:o 188, 1381–1382.
- ³¹ Pöytäkirjat SDP:n oikeusturvapoliittisen työryhmän kokouksista 12.11.1969 ja 28.11.1969, Kriminaalipoliittinen/oikeusturvapoliittinen työryhmän pöytäkirjoja 1969–1971, HCC1, TA.
- ³² Suojelupoliisin organisaatiota ja toimintaa tutkineen työryhmän mietintö, huhtikuu 1973, 27–29, Hg:12, Sisäasiainministeriön II arkisto (SM II), KA.
- ³³ Sosiaalidemokraattisen puolueen oikeusturvapoliittinen ohjelma 24.2.1970, Oikeusturvapoliittiseen ohjelmaan liittyvää aineistoa, HCC1, TA.
- ³⁴ SDP:n oikeusturvapoliittinen ohjelma, Hyväksytty SDP:n XXIX puoluekokouksessa Tampereella 1-4.6.1972. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (Pohtiva), <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SDP/446>.
- ³⁵ Rentola, ”Supo, kommunistit, KGB,” 152.
- ³⁶ Rentola, ”Suojelupoliisi,” 48, 57.

³⁷ Rentola, ”Suojelupoliisi,” 54, 62.

³⁸ Liite VII/1972 vp, lak.al. n:o 242, 1808–1809.

³⁹ Muistio kysymyksistä, joita suojelupoliisin toiminnan kehittämistä käsittelemään asetetun työryhmän tulisi selvittää, päiväämätön vuodelta 1972, Hg:12, SM II, KA.

⁴⁰ Suojelupoliisin lausunto asiasta ”SDP:n eduskuntaryhmän kirje 30.6.70,” Armas Alhava ja H.A. Stenlund 13.10.1970, Hg:12, SM II, KA.

⁴¹ Suojelupoliisin organisaatiota ja toimintaa tutkineen työryhmän mietintö, huhtikuu 1973, 75, Hg:12, SM II, KA.

⁴² Piispanen ja Wiberg, ”Pienen Suomen pieni suojelupoliisi,” 263–270.

⁴³ Muistio kysymyksistä, joita suojelupoliisin toiminnan kehittämistä käsittelemään asetetun työryhmän tulisi selvittää, päiväämätön vuodelta 1972, Hg:12, SM II, KA.

⁴⁴ Piispanen ja Wiberg, ”Pienen Suomen pieni suojelupoliisi,” 261.

⁴⁵ Suojelupoliisin lausunto asiasta ”SDP:n eduskuntaryhmän kirje 30.6.70,” Armas Alhava ja H.A. Stenlund 13.10.1970, Hg:12, SM II, KA.

⁴⁶ Muistio kysymyksistä, joita suojelupoliisin toiminnan kehittämistä käsittelemään asetetun työryhmän tulisi selvittää, päiväämätön vuodelta 1972, Hg:12, SM II, KA.

⁴⁷ Vastavakoilusta ja ulkomaalaisvalvonnasta ks. Rentola, ”Supo, kommunistit, KGB,” 149, 154; Rentola, ”Suojelupoliisi,” 74–75.

⁴⁸ Suojelupoliisin organisaatiota ja toimintaa tutkineen työryhmän mietintö, huhtikuu 1973, 81–82, Hg:12, SM II, KA.

⁴⁹ Suojelupoliisin päällystön kokous 9.12. – 10.12.1974, XXII E3, Supo.

⁵⁰ Sisäasianministeriön ohjekirje suojelupoliisille, Heikki Tuominen ja Erkki J. Korhonen 13.6.1975, Hg:12, SM II, KA.

⁵¹ Pöytäkirja suojelupoliisin päällystön neuvottelukokouksesta 25–26.4.1974, XXII E3, Supo.

⁵² ASK V/1974 vp, Kirj. ksm. n:o 266, Taipale ym.: Suojelupoliisin toiminnan valvonnasta ja siihen annettu sisäasiainministeri Heikki Tuomisen vastaus.

⁵³ Suojelupoliisin lausunto Ilkka Taipaleen ym. tekemään kirjalliseen kysymykseen, Arvo Pentti ja S. J. Pylkkänen 30.10.1974, Hg:12, SM II, KA.

⁵⁴ Suojelupoliisin tarkastustyöryhmän kokous 30.6.1972, Hg:12, SM II, KA.

⁵⁵ Toimistopäällikkö Arvi Kolin muistio 18.9.1972, Hg:12, SM II, KA.

⁵⁶ ASK V/1971 vp, kirj. ksm. n:o 281, Taipale: suojelupoliisin toiminnasta ja siihen annettu sisäasiainministeri Heikki Tuomisen vastaus.

⁵⁷ Suojelupoliisin vuosikertomukset 1971, 1972 ja 1973.

⁵⁸ Suojelupoliisin organisaatiota ja toimintaa tutkineen työryhmän mietintö, huhtikuu 1973, 17, Hg:12, SM II, KA.

⁵⁹ Poliisitoiminta 1963–1977, Ubc:2 Poliisiosaston julkaisut, Poliisitoiminta (1963–1977), SM II, KA.

⁶⁰ ASK V/1975 vp, kirj. ksm. n:o 62, Suojelupoliisin demokraattisesta valvonnasta.

⁶¹ IS 11.12.1975.

⁶² Pentti Korhoselle 15.12.1975, Hg:12, SM II, KA.

⁶³ Sisäasianministeriön ohjekirje suojelupoliisille, Heikki Tuominen ja Erkki J. Korhonen 13.6.1975, Hg:12, SM II, KA.

⁶⁴ Rentola, ”Suojelupoliisi,” 59.

⁶⁵ Christian Jokinen, *Terrorismista ja sen torjunnasta: suojelupoliisi ja kansainvälinen terrorismi 1958–2004* (väitöskirja, Turku: Turun yliopisto, 2015), 71–75.

⁶⁶ Poliisitoiminta 1975, Ubc:2, SM II, KA.

⁶⁷ Mari Luukkonen, *Rantaesiripun varjossa: Supo idän ja lännen jännitekentässä 1978–1990* (Helsinki: Otava, 2022), 19–22.

⁶⁸ Rentola, ”Suojelupoliisi,” 128.

⁶⁹ Lausunto valtionvarainministeriölle, Arvo Pentti ja Juhani Niemelä 14.9.1977, XXII E5a, Supo.

⁷⁰ Rentola, ”Suojelupoliisi,” 130.

⁷¹ Sorsa Kekkoselle 9.4.1978. Henkilökohtaiset, salaiset 1978, Tasavallan presidentin arkistosäätiiö.

⁷² Meinander, Kansakunnan kakkonen, 85–93, 105–118.

⁷³ Rentola, ”Suojelupoliisi,” 130.

⁷⁴ Päällystön kokous 7.3.1979. XXII E3, Supo.

⁷⁵ Rentola, ”Suojelupoliisi,” 130.

⁷⁶ Päällystön kokous 7.3.1979. XXII E3, Supo.

⁷⁷ Piispanen ja Wiberg, ”Pienen Suomen pieni suojelupoliisi,” 263–270.

⁷⁸ Tuomo Pietiläinen, ”Presidentin mies teki Suposta kansainvälisen,” *Helsingin Sanomat* 6.12.2008, <https://www.hs.fi/ihmiset/art-2000004617747.html>.

⁷⁹ Esim. Jarmo Korhonen ja Alpo Rusi, *Kremlin jalanjäljillä: suomettumisen ja vuoden 2002 vakoilukobun tausta* (Jyväskylä: Docendo, 2017).

⁸⁰ Sisäasianministeriön päätös suojelupoliisin ennalta ehkäisevässä turvallisuustyössä noudatettavista yleisistä perusteista, Mikko Jokela ja Erkki J. Korhola 9.7.1982 (voimaan 1.9.1982), Hg:12, SM II, KA.

⁸¹ Ville Okkonen, ”Kaavailut kansakouluopettajainkoulutuksen sisäänoton poliittista rajauksista ja vasemmistolaisten opettajien valvonta 1950- ja 1960-lukujen taitteessa,” *Historiallinen Aikakauskirja* 121, no. 2 (2023).

⁸² Mahdollisuus saada tieto itseään koskevasta lausunnosta lisättiin säädökseen vuonna 1995. Ks. Piispanen ja Wiberg, ”Pienen Suomen pieni suojelupoliisi,” 259–260.

⁸³ Piispanen ja Wiberg, ”Pienen Suomen pieni suojelupoliisi,” 263–270.

⁸⁴ ASK F1/1982 vp, Kirjallinen kysymys n:o 35, Söderström: Virkakieltojärjestelmän muodostumisen estämisestä.

⁸⁵ Rentola, ”Suojelupoliisi,” 46–59.

⁸⁶ Henrik Berggren, *Edessä ihana tulevaisuus: Olof Palme ja kansankoti* (suom. Heikki Eskelinen) (Helsinki: Otava, 2011), 429–437.